O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

MIRZO ULUG‘BEK NOMIDAGI O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETINING JIZZAX FILIALI

ZAMONAVIY INNOVATSION TADQIQOTLARNING DOLZARB MUAMMOLARI VA RIVOJLANISH TENDENSIYALARI: YECHIMLAR VA ISTIQBOLLAR

mavzusidagi Respublika ilmiy-texnik anjuman materiallari to‘plami

(2024-yil 17-18-may)

(1-qism)

JIZZAX-2024

“Zamonaviy innovatsion tadqiqotlarning dolzarb muammolari va rivojlanish tendensiyalari: yechimlar va istiqbollar” mavzusidagi Respublika ilmiy-texnik anjuman materiallari to‘plami – Jizzax: O‘zMU Jizzax filiali, 2024-yil 17-18-may. 410-bet.

Respublika miqyosidagi ilmiy-texnik anjuman materiallarida zamonaviy innovatsion tadqiqotlarning dolzarb muammolari va rivojlanish tendensiyalari sohasidagi innovatsion tadqiqotlar aks etgan.

Globallashuv sharoitida davlatimizni yanada barqaror va jadal sur’atlar bilan rivojlantirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan islohotlar samarasini yaxshilash sohasidagi ilmiy-tadqiqot ishlariga alohida e’tibor qaratilgan. Zero iqtisodiyotning, ijtimoiy sohalarni qamrab olgan modernizatsiya jarayonlari, hayotning barcha sohalarini liberallashtirishni talab qilmoqda.

Ushbu ilmiy ma’ruza tezislari to‘plamida mamlakatimiz va xorijlik turli yo‘nalishlarda faoliyat olib borayotgan mutaxassislar, olimlar, professor-o‘qituvchilar, ilmiy tadqiqot institutlari va markazlarining ilmiy xodimlari, tadqiqotchilari, magistr va talabalarning ilmiy-tadqiqot ishlari natijalari mujassamlashgan.

Mas’ul muharrirlar: DSc.prof. Turakulov O.X., PhD. O‘ralov A.I.

Tahrir hay’ati a’zolari: p.f.d.(DSc), prof. Turakulov O.X., b.f.f.d. (PhD) O‘ralov A.I., t.f.f.d.(PhD), dotsent Abdumalikov A.A., t.f.n., dots. Baboyev A.M., t.f.f.d.(PhD), dots. Abduraxmanov R.A., p.f.f.d.(PhD) Eshankulov B.S., p.f.n., dots. Alimov N.N., p.f.f.d.(PhD), dotsent Alibayev S.X., p.f.f.d. (PhD) Halimov O‘.H., p.f.f.d.(PhD), dotsent Karshiyev A.A., f.f.f.d.(PhD), dotsent Sindorov L.K., t.f.f.d.(PhD), dotsent Nasirov B.U., b.f.f.d. (PhD), dotsent Mustafaqulov M.A., f.f.f.d. (PhD) Alibekov D.A.., f-m.f.f.d. (PhD) Sharipov X.F., ps.f.f.d.(PhD) Norbekova B.Sh., i.f.n., dots. Tsoy M.P., Qayumov O.A., Jo‘rayev M.M.

Mazkur to‘plamga kiritilgan ma’ruza tezislarining mazmuni, undagi statistik ma’lumotlar va me’yoriy hujjatlarning to‘g‘riligi hamda tanqidiy fikr-mulohazalar, keltirilgan takliflarga mualliflarning o‘zlari mas’uldirlar.

2. Гальскова Н.Д., Никитенко З.Н. Теория обучения иностранным языкам. – М.: АЙРИС ПРЕСС, 2005. – с.256

3. Корепина Л. Работа над звуковой культурой речи (развитие речи шестилеток-первоклассников). // Начальная школа. – 2013. – № 4.- С. 112

XOTIN-QIZLAR HUQUQBUZARLIGINI OLDINI OLISHDA GENDER OMILLAR

Xojaeva Adolat Abdulqayumovna
Namangan Davlat universiteti tadqiqotchisi

Annotatsiya: Ushbu maqola ijtimoiy-falsafiy nuqtai nazardan ayollar huquqbuzarligining oldini olishda gender omillarining murakkab o‘zaro ta'sirini ko‘rib chiqadi. Ayollar o‘rtasidagi huquqbuzarlik ko‘p qirrali muammo bo‘lib, ijtimoiy-madaniy, iqtisodiy va psixologik omillar ta’sirida namoyon bo‘ladi. Turli nazariy asoslarni va empirik dalillarni o‘rganib, ushbu maqola ayollarning huquqbuzarlik xulq-atvori asosida yotgan murakkab dinamikani yoritib berishga va jinsga xos jihatlarni hisobga olgan holda oldini olish strategiyalarini taklif qilishga qaratilgan. Feministik qarashlar va ijtimoiy nazariyalarga tayanib, biz ayollar huquqbuzarligining asosiy sabablarini tushunishda genderning ahamiyatini o‘rganamiz va ijtimoiy tengsizliklarni bartaraf etish uchun moslashtirilgan aralashuvlar muhimligini ta'kidlaymiz.

Kalit so‘zlar: Gender, ayollar huquqbuzarligi, oldini olish, ijtimoiy-falsafiy tahlil, feministik qarashlar.

Ayollar o‘rtasidagi huquqbuzarlik butun dunyo bo‘ylab jiddiy tashvish bo‘lib qolmoqda, bu ham alohida shaxslar, ham butun jamiyat uchun ta'sir qiladi. Tarixiy jihatdan tadqiqot va aralashuvlar asosan erkaklar jinoyatiga qaratilgan bo‘lsa-da, jinoiy xatti-harakatlarga jalb qilingan ayollar duch keladigan noyob muammolarni tushunish va hal qilish zarurati tobora ortib bormoqda. Gender tajriba va huquqbuzarlik yo‘llarini shakllantirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi, ammo an'anaviy kriminologik tahlillarda uning ta'siri ko‘pincha e'tibordan chetda qoladi. Ushbu maqola ayollar huquqbuzarligining oldini olishda gender omillarining ijtimoiy-falsafiy ekspertizasini taklif qilish orqali ushbu bo‘shliqni to‘ldirishga harakat qiladi.

Ijtimoiy ta'lim nazariyasi odamlar xatti-harakatlarni kuzatish, taqlid qilish va mustahkamlash orqali o‘rganishini ta'kidlaydi. Ayollarning huquqbuzarliklariga tatbiq etilganda, bu nazariya jinoiy xatti-harakatlarning jinsga xos shakllarini shakllantirishda sotsializatsiya jarayonlarining rolini ta'kidlaydi. Gender sotsializatsiya me'yorlari ayollarni erkaklarnikiga nisbatan turli xil xavf omillari va huquqbuzarlik imkoniyatlariga duchor qilishi mumkin. Masalan, an'anaviy gender rollari ayollarning muvaffaqiyatga erishishning qonuniy vositalaridan foydalanishini cheklab qo‘yishi mumkin, bu esa ba'zilarni huquqbuzarlik yoki omon qolish vositasi sifatida huquqbuzarliklarga olib keladi.

Feministik kriminologiya jinoiy odil sudlov tizimlarining gender tabiatini va ayollarning huquqbuzarliklariga jamiyatning javoblarini ta'kidlab, jinoyat va

huquqbuzarlik haqidagi an'anaviy tushunchalarni shubha ostiga qo‘yadi. Patriarxal tuzilmalar va madaniy me'yorlar ko‘pincha ayollarga nomutanosib ravishda ta'sir ko‘rsatadigan tengsizliklarni davom ettiradi va ularning huquqbuzarlik xatti-harakatlarida ishtirok etishiga yordam beradi. Feminist olimlar tizimli zulm, iqtisodiy marginallashuv, zo‘ravonlik va travma tajribalarini o‘z ichiga olgan ayollar huquqbuzarligining asosiy sabablarini hal qiluvchi yaxlit yondashuvni ta'kidlaydilar.

Ayollar huquqbuzarligining gender omillari.

Ijtimoiy-iqtisodiy ahvoli og‘ir bo‘lgan ayollarning huquqbuzarliklarga aralashish xavfi yuqori. Iqtisodiy tengsizlik, ta'lim olish va ish bilan ta'minlash imkoniyatlarining cheklanganligi, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash tarmoqlarining etishmasligi ayollarni iqtisodiy omon qolish vositasi sifatida jinoiy faoliyatga undaydigan sharoitlarni yaratishi mumkin. Bundan tashqari, irq, etnik kelib chiqish va jinsiy orientatsiya kabi kesishuvchi omillar jins bilan kesishadi va huquqbuzarlik uchun zaiflikni kuchaytiradi.

Genderga asoslangan zo‘ravonlik tajribasi, jumladan, oiladagi zo‘ravonlik, jinsiy zo‘ravonlik va odam savdosi ayollarning huquqbuzarlik xatti-harakatlariga jalb etilishi uchun muhim xavf omillari hisoblanadi. Bunday tajribalar natijasida kelib chiqadigan travma o‘zini o‘zi himoya qilish yoki qasos olish vositasi sifatida noto‘g‘ri kurashish mexanizmlarida, giyohvand moddalarni suiiste'mol qilishda va jinoiy harakatlarda namoyon bo‘lishi mumkin. Bundan tashqari, gender asosidagi zo‘ravonlikni bartaraf etishdagi tizimli muvaffaqiyatsizliklar ayollar o‘rtasida qurbonlik va huquqbuzarlik davrlarini davom ettiradi.

Ayollar huquqbuzarligining samarali oldini olish uchun ayol huquqbuzarlarning o‘ziga xos ehtiyojlari va tajribasini hisobga olgan holda genderga mos tadbirlarni amalga oshirish zarur. Bunga ayollarga qashshoqlik va zo‘ravonlik davrlaridan xalos bo‘lishga imkon beruvchi travma haqida ma'lumotli yordam ko‘rsatish, ruhiy salomatlik xizmatlaridan foydalanish va kasbiy ta'lim dasturlari kiradi. Bundan tashqari, aralashuvlar an'anaviy gender rollariga qarshi turishi va ayollarning huquqbuzarliklariga hissa qo‘shadigan ijtimoiy-madaniy omillarni yumshatish uchun gender tengligini ta'minlashi kerak.

Ayollar huquqbuzarligining oldini olishda mahalliy manfaatdor tomonlar, jumladan, xotin-qizlar tashkilotlari, ijtimoiy xizmat ko‘rsatish idoralari va huquq-tartibot idoralari bilan hamkorlikda jamoatchilik tashabbuslari muhim ahamiyatga ega. Qo‘llab-quvvatlovchi muhitni rag‘batlantirish va ijtimoiy inklyuziyani rag‘batlantirish orqali ushbu yondashuvlar asosiy tarkibiy tengsizliklarni bartaraf etishi va ayollar o‘rtasida huquqbuzarlik xavfini kamaytiradigan himoya omillarini kuchaytirishi mumkin.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, ayollar huquqbuzarligining oldini olishda gender omillari hal qiluvchi rol o‘ynaydi, bu esa gender, ijtimoiy-iqtisodiy holat, zo‘ravonlik va jarohatlarning kesishgan ta'sirini hisobga olgan holda ijtimoiy-falsafiy yondashuvni talab qiladi. Feministik nuqtai nazarlarni qabul qilish va ayollarning huquqbuzarliklarini davom ettiruvchi tizimli tengsizliklarni tan olish orqali siyosatchilar va amaliyotchilar jinoiy odil sudlov tizimiga jalb qilingan ayollar uchun gender tengligi va ijtimoiy adolatni targ‘ib qiluvchi yanada samarali oldini olish strategiyalarini ishlab chiqishlari mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Chesney-Lind, M. (1997). The Female Offender: Girls, Women, and Crime. Sage Publications.
2. Daly, K. (1994). Gender, Crime, and Punishment. Yale University Press.
3. Miller, J. B. (1976). Toward a New Psychology of Women. Beacon Press.
4. Richie, B. (1996). Compelled to Crime: The Gender Entrapment of Battered, Black Women. Routledge.
5. Messerschmidt, J. W. (1993). Masculinities and Crime: Critique and Reconceptualization of Theory. Rowman & Littlefield Publishers.

DASHTI-QIPCHOQDA XV – XVI ASRLARDA YUZ BERGAN ETNIK JARAYONLARNING MANBASHUNOSLIGI VA TARIXSHUNOSLIGI

Turdiyev Ilyos Ulug‘bek o‘g‘li
Sharof Rashidov nomidagi Samarqand Davlat universiteti doktoranti

Annotatsiya: XV – XVI asrlarda Markaziy Osiyoda, xususan, uning shimoli-g‘arbiy hududlarida yuz bergan ijtimoiy-siyosiy va etnik jarayonlarni o‘rganish uchun yozma manbalar yetarli. Faqat ular yetarlicha o‘rganilmagani uchun bu davr tarixini yoritishda bir qator muammolarga duch kelinadi.

Kalit so‘zlar: Markaziy Osiyo, Chingizxon, Boburnoma, Shayboniyxon, Oltin O‘rda, Dashti Qipchoq.

Kirish. Dunyo xalqlari orasida globallashuv jarayonlari tobora kuchayib borayotgan va turli madaniyatlarning o‘zaro qorishuvi jadallashayotgan bugungi kunda milliy qadriyatlarni saqlab qolish, ajdodlardan meros moddiy va ma’naviy an’analarni kelgusi yosh avlodga yetkazib berish dolzarb vazifaga aylanmoqda. Bu masala o‘zbek xalqi uchun ham xos bo‘lib, bir tomondan dunyo hamjamiyati bilan integratsiyalashish, ikkinchi tomondan esa o‘z milliy madaniyatini avaylab-asrash uchun respublika hukumati va jamoatchilik tomonidan diqqatga sazovordir.

Adabiyotlar tahlili

Mustaqillik yillarida mamlakatimizda olib borilgan bir qator izlanishlarda ham bu mavzu birmuncha o‘z ifodasini topgan bo‘lib, T.I.Sultanov, A.Ashirov, B.Axmedov, M.Pardayev, M.Abuseyitova, G‘.Boboyorov va boshqalarning ilmiy ishlari ham metodologik, ham ilmiy va amaliy jihatdan tanlab olinayotgan tadqiqot uchun qo‘llanma vazifasini bajaradi. Garchi ushbu tadqiqotlarning ko‘pchiligi o‘rganilishi ko‘zda tutilayotgan mavzuga to‘g‘ridan-to‘g‘ri tegishli bo‘lmasada, regionlarni o‘zaro taqqoslashda asqotadi deb o‘ylayman.

Tadqiqot metodologiyasi

Maqolaga ma’lumotlar to‘plashda asosan Марказий Осиёда юз берган сиёсий ва этник жараёнларни асосан форсий ва туркий тилли (чиғатой ва усмонли тилларидаги), қисман эса рус, европа (немис, инглиз, француз ва б.), хитой,